

Лариса Куца

РАДІСТЬ БУТТЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЕМОЦІЙНИЙ ТОН ПОЕЗІЇ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО ДЛЯ ДІТЕЙ

Анотація. У статті досліджується основний емоційний тон, який постає засобом зображення ліричного суб'єкта свідомості поетичних творів М. Вінграновського для дітей. Основний емоційний тон розглядається як еквівалент світогляду поета. Аналізується палітра настроїв, зокрема радість самопізнання і пізнання світу, казковий і патріотичний настрої, настрої подиву.

Ключові слова: Микола Вінграновський, лірика, основний емоційний тон, настрої, світогляд.

В історії української літератури ще не приділено належної уваги ліричним творам М. Вінграновського, які автор адресував дітям чи які увійшли до дитячого читання. Активізацію поетичної творчості для дітей простежуємо у М. Вінграновського вже на початку 60-х років ХХ ст. Як відомо, твори поета уклалися у збірки «Андрійко-говорійко» (1971), «Мак» (1973), «Літній ранок» (1976), «Ластівка біля вікна» (1981).

До аналізу лірики М. Вінграновського для дітей зверталися Т. Салига, М. Сулима, І. Береза, М. Перетяцько. Найглибший розгляд цієї лірики запропонував Т. Салига у літературно-критичному нарисі «Ластівка біля вікна» (1989). За його висловом, «майже всі адресовані дітям вірші – це перлини поетичної творчості, які здатні прикрасити найкращі антології, хрестоматії для малих читачів» [5, с. 125]. Важливішим є спостереження цього дослідника про те, що М. Вінграновський запропонував українським дітям те, «чого вони досі не мали» [5, с. 124]. Аналіз суб'єктної організації «дитячої» лірики цього поета дає підстави для міркувань, що тим, «чого вони досі не мали», є основний емоційний тон його поезій – радість буття – тон, зумовлений світоглядним оптимізмом автора.

Мета статті – виявити і проаналізувати основний емоційний тон лірики М. Вінграновського для дітей як багатоваріантну емоцію у вияві її різноманітних настроїв, які пов'язані із різними рівнями поетики «дитячої» ліричної системи цього автора.

Перш ніж характеризувати основний емоційний тон поетичних творів М. Вінграновського для дітей, коротко з'ясуємо зміст цього поняття. У певні періоди розвитку літературознавчої науки вчені виявляли особливий інтерес до емоційного тону як способу художнього узагальнення, властивого саме ліриці. Так, Б. Корман детально розглянув емоційний тон як еквівалент світогляду, тобто світогляд, що став емоцією. Єдність емоційного тону, констатував він, не передбачає емоційної одноманітності лірики поета, оскільки емоція може поставати у багатьох варіантах. За цими варіантами емоції (за настроями) стоїть надемоція, тобто основний емоційний тон, який «найтісніше пов'язаний з художньою структурою системи: на тон працюють усі її рівні» [4, с. 223]. І далі резюмував: «Основний емоційний тон постає у ліриці засобом зображення суб'єкта свідомості...» [4, с. 455]. Звернення до основного емоційного тону як «головного настрою» простежуємо вже у «Лекціях з естетики» Г. В. Ф. Гегеля. Філософ зазначав, що у ліриці головним є «спосіб сприйняття і почуття суб'єкта, настрої – радісний чи сумний, бадьорий чи млявий, – який проходить через усе ціле» [2, с. 431]. Поет, за Г. В. Ф. Гегелем, має намір викликати у читача саме той настрої, що його викликала у нього певна подія і який він «повністю» привносить у зображуване. Розпач, тугу, радість, полум'яний патріотизм тощо поет

виражає таким чином, що уже не подія стає осердям ліричного твору, а саме настрої. Поет може згадувати у творі розмаїті речі, поєднувати різні явища, але при цьому він не відступає від свого «головного настрою» [2, с. 447]. Цей головний настрої філософ розглядав як спосіб поєднання частин ліричного твору у єдине ціле: незважаючи на несподівані повороти теми, різномірні комбінації і раптові переходи, поет не відступає від основного емоційного чуття. Світогляд, як узагальнювали пізніше дослідники, визначає особливості найглибших емоцій ліричного твору, художня вартість якого залежить від того, «наскільки виражене у ньому почуття просякнуте думкою, просвітлене і освітлене нею» [4, с. 438]. Якщо в основі єдності окремого ліричного твору постає певний настрої, зумовлений якоюсь думкою, то лірична система поета організовується «вищим», «наскрізним» настроєм – основним емоційним тоном, за яким стоїть його світогляд. Цей наскрізний настрої означає тривалий стан, що постає над мінливими життєвими ситуаціями і впливає із поглядів поета на життя. Це не звичайний настрої, а стійкий емоційний стан, на який, як на фон, і накладаються настроєві відтінки.

За І. Франком, зміст ліричного твору – це авторські настрої. У трактаті «Із секретів поетичної творчості» І. Франко в аналізованих творах Т. Шевченка відшукував нове «чуття» (у значенні «настрої»), кожне із яких постає проявом єдиного, багатого відтінками і гранями чуття-світогляду. Настроєві ефекти, за І. Франком, Т. Шевченко досягав за допомогою «елементів» різних категорій. Коли він, наприклад, не намагається компонувати незвичайні поетичні образи або ж збудити почуття болю, тобто коли, за І. Франком, «оповідає попросту», то провокує враження «широкого подиху», «якоїсь гармонії», «тихої, але сильної течії великої ріки». Коли ж поет бажає викликати цілком протилежні настрої, наприклад, неспокою, тривоги, гніву тощо, то «громадить і кидає поруч образи...такі, що шарпають нараз різні змісли і не дають увазі спинитися на одному» [8, с. 85].

Активний стан душі, про який писав І. Франко у названому трактаті, означає довготривалий стан, який домінує над різномірними, часто цілком протилежними настроями у ліричній системі того чи іншого поета і впливає з його світогляду. За настроєм неодмінно повинна стояти «думка» як певна ідея, погляд на світ, що, формуючи цей настрої, зливається з ним і виражається у ньому. У ліричному творі всі миттєві настрої накладаються, як на фон, на цей стійкий емоційний стан, що є еквівалентом світогляду, тобто світоглядом, що став емоцією.

Щоб виявити основний емоційний тон лірики М. Вінграновського для дітей, варто взяти до уваги міркування двох дослідників стосовно неї, які збігаються із висновками ряду вчених стосовно «дорослої» лірики цього поета: «оптимістичність і емоційність світобачення» (Т. Салига) та «здорова, світла, радісна поезія» (П. Загребельний). Літературознавці, намагаючись збагнути секрети поетичної творчості М. Вінграновського, роблять спроби відповісти на питання: «...Чому ті вірші, якщо їх вміщено у книгах «для дорослих», сприймаються як твори, писані власне для них, а якщо ці ж самі твори перенесені в дитяче видання, то стають улюбленими поезіями нашої дитвори...» [5, с. 117]. М. Сулима, наприклад, констатує, що для М. Вінграновського існує «лише єдиний творчий процес, справжня серйозна робота, яку тільки потім, а в окремих випадках навіть дуже приблизно, можна розшарувати на твори за віковими категоріями» [7, с. 82].

Радість буття, що наскрізь пронизує лірику М. Вінграновського для дітей, формує багатогранна палітра настроїв. Серед них особливо виділяється радісний настрої малого ліричного героя чи ліричного розповідача (і навіть ліричного персонажа) від споглядання краси і таємничості світу:

*Що роблять сонце й місяць вдвох,
Коли в снігах біліє мох,
На сіножать сніги сніжать
І снігурі в снігу лежать?* [1, с. 184].

Ліричний герой М. Вінграновського «увесь у настрої споглядання, і той настрої стає елегією його душі, він мовби сам собою перетворюється у думку...» [5, с. 122]. Так само яскраво виражений настрої радості від пізнання себе у цьому світі. Він пронизує насамперед такі поезії, як «Прилетіли гуси, сіли у воротях...», «Мизатий хлопчик, як горобчик...» та інші. Радість від споглядання світу та пізнання його краси увиразнює належно вибрана поетична манера спілкування автора-поета з дітьми-читачами. Їй підпорядковані образність і поетичні засоби. Глибинною пісенністю, наприклад, оповита сцена зустрічі малого ліричного героя поезії «Прилетіли гуси, сіли у воротях...» із першими птахами. «Прилетіли гуси, сіли у воротях, / Оті білі гуси в червоних чоботях...», – так майже по-фольклорному відкривається перед дитиною світ природи. Експресивна художня деталь «червоні чоботи», яка гостро апелює до зорових відчуттів, як і в народній казці «Коза-Дерева», підсилює фольклорну стихію поезії. Гуси в «хустинках рябеньких» відіграють роль серйозного персонажа у процесі самопізнання ліричного героя: «...Загелгали гуси, що я ще маленький...». Так мимоволі постають альянзи до пасіння гусей дітьми, як, наприклад, у «Грицевій шкільній науці» І. Франка. Отже, внаслідок зустрічі із гусьми ліричному героєві належить зробити висновок: ще зарано йому пасти гусей.

Красивий світ відкриває для себе «мизатий хлопчик», який крокує під дощем («Мизатий хлопчик, як горобчик...»). Настроєм радості пронизані нюхові та зорові образи-ситуації, в оточенні яких, як у чудовому саду, перебуває «хлопчик, як горобчик»:

*А фіолетово, а синьо
При хаті півники цвітуть!
Цвіте над півниками слива,
І абрикоса пахне тут* [1, с. 190].

Ігровий діалогізм лежить в основі поезії М. Вінграновського «Куди тобі, сонечко?». Запитання і відповіді, слова-новоутворення та зменшено-пестливі слова увиразнюють вік адресата. Радісний настрої від ігрового пізнання природи зіграє увесь зимовий пейзаж і навіть переохолоджених на морозі снігурів. Характерно, що у названій поезії, як і в «Прилетіли гуси, сіли у воротях...», М. Вінграновський використовує своє улюблене контрастне поєднання білого та червоного кольорів: біла зима і червоногруді снігурі. Поет свідомо апелює до колористики і в інших поезіях для підкреслення усталеної характеристики того чи іншого персонажа лірики.

Оптимізм і життєлюбність, що лежать в основі світогляду М. Вінграновського, формують не лише емоційний тон його поезії, але й радикально впливають на зміну «життєвої тактики» і настрою деяких типових у літературі для дітей персонажів. Так, вирізняється своїм поведженням заєць. Простеживши «заячі» мотиви у М. Вінграновського, зауважимо, що цей звір майже позбавлений характерного для нього страху. Йому притаманні радість, оптимізм та гумор, навіть супроти вовків і лисиць. Так, у поезії «Вві сні наш заєць знову задрімав...» його ніщо не тривожить, а звідси не тривожиться за нього і дитина-читач. Художня деталь – поклав «серце своє заяче під лапи» – це образ умиротворення та відчуття безпеки полохливої від природи тваринки. Наскільки автор оберігає своїх читачів від шкідливості у такому віці почуття жалю і хвилювань, засвідчує вивершення поезії радісно-гумористичним настроєм:

*Дрімайлику тим часом зацвіла
Під вусом, під самесеньким, –
ромашка!* [1, с. 189].

Характерно, що настрої радості у поезії М. Вінграновського формує не лише споглядання світу і природи. Вирізняються твори, у яких радісний настрої постає як прямий наслідок жертвності і турботи про іншого («Молоденька хмаринка...»). Малий ліричний герой, який сприймає всі явища природи одухотворено, глибоко зворушений безпритульним становищем юної хмаринки:

*Молоденька хмаринко,
Нема в небі хатинки,
То куди ж ти, хмаринко, підеш?* [1, с. 179].

У поезії закладено виразний виховний ефект: остання строфа – високохудожня ілюстрація ідеї служіння багатьом:

*...Йди до нас у хатинку –
Під вікном у нас вишня цвіте.
Цвіте зранку кульбаба [...]
Будеш їх поливати,
Будеш їх напувати,
А вони тобі щастя дадуть* [1, с. 179].

Характерно, що в аналізованих поезіях немає нав'язливого дидактизму. Навпаки, ідея служіння і допомоги іншому подана у вишуканій естетичній формі і витонченому тоні. Так, художнє відтворення звичайних образів докільця підтверджує, наскільки природа була вдячним матеріалом для М. Вінграновського, щоб, глибинно проникаючи у її таїну, виховувати не тільки любов до неї самої, а насамперед високогуманну людину. Останній рядок поезії – «а вони тобі щастя дадуть» – це «доросле» розуміння речей, до якого автор «підтягує» дитину, виховує її. Так зреалізовується так звана «тринадцята заповідь», яку запропонував свого часу дитячим поетам у книзі «Від двох до п'яти» К. Чуковський: поет мусить не просто пристосовуватись до дитини, а пристосовувати її до себе, до своїх «дорослих» уявлень і засад.

Інтенсивне розгортання ліричного сюжету характерне для поезії «На рябому коні прилетіла весна...», у якій – безліч радісних емоцій, спричинених щедрими дарами весни усім: малечі, горобцям, снігурам і насамперед ліричному героєві.

Настрої подиву пронизує поезії «Озирались маки: що таке?», «Літній ранок», «Мак і кіт», «У срібне царство цвіркунів...». Радісним подивом пронизана уже згадувана поезія «Вві сні наш заєць знову задрімав...», у якій йдеться про масштабність світосприйняття і «планетарну причетність» (І. Дзюба) не звичайного у літературі для дітей персонажа: «...На зорю дивилася мурашка». У жанровому аспекті поезію «Озирались маки: що таке?» можна відносити до поезій-загадок, які мають дуже довгу і багату літературознавчу передісторію. Не викликати заперечень твердження, що М. Вінграновський по-своєму розвинув віршовану загадку Л. Глібова, яку останній розглядав як один із дієвих засобів вироблення світорозуміння дитини. Якщо основою для своїх загадок Л. Глібов брав переважно сюжети фольклорних творів, розгортаючи їх у просторі, то М. Вінграновський значно інтелектуалізує свою персонажну сферу. У центрі подиву маків, шпаченяти, чорного kota постає «воно». А «воно» «таке», що все «потолоче, витолоче, вимне», залишає «від кульбаби тільки пух». «Воно» діє дуже дивно і антитетично:

*Плигне, стане, чорним оком блимне,
Розженеться та об грушу – бух!* [1, с. 180].

Від дій «такого» у шпаченяти від страху не вистачило слів, а переляканий чорний кіт «по вуса побілів». Персонаж аналізованої ліричної поезії непередбачений і загадковий – усього скоєного йому «мало». Але страх – даремний, адже «воно» насправді не злиться, а «сміється». Розгадка хто «воно» в останньому рядку поезії: відомо «лиш одне – говорить воно: му-у-у!».

Основний емоційний тон, який пронизує поезії М. Вінграновського, спровокував поведінку персонажів перед силою, динамізмом, життєрадісністю і грайливістю головного персонажа, який названий тільки означенням «таке». Тут доцільно навести спостереження І. Дзюби про характер художнього самовираження М. Вінграновського, яке ще більшою мірою стосується його «дитячої» лірики. Тому цитуємо ширше: «Багато які вірші розгортаються в нього, як фільми візії та почувань, душевних станів, що набули картинності. Матеріал душевного життя «кадрується» і злітовується в художню цілість за законами кіномонтажу, в дусі поетики Довженка. Нерідко перед нами – немовби «надщільний» кіносценарій дивовижного метафоричного і водночас психологічно точного фільму. В поезії Вінграновський – істинний фільмотворець» [3, с. 16]. Висловлене І. Дзюбою ілюструють поезії «Ця казка на білих лапах...», «Розкажу тобі я ще й про те...», «В ясновельможному тумані...», «Що робить сонце уночі...», «Іде кіт через лід...», «Новорічна заяча пісня», «Приспало просо просеня...», які пронизані казковим настроєм. Так, дійство, про яке йдеться у поезії «В ясновельможному тумані...», відбувається з самого ранку, коли ще не зійшов туман. Епітет «ясновельможний» вжито для підкреслення усїєї поважності ситуації коронування головного персонажа – мухомора. Ця подія досить урочиста і значуща для усього лісу. Так що вся природа на певний час перемінилася. Місце події набуває особливого значення. Художня деталь – «де під березою бугор» – повторюється у поезії двічі: у першій та останній строфі, набуваючи при цьому форми казкового обрамлення. Усі художні засоби підпорядковані відтворенню величі і вагомості того, що відбувається. Трепет природи перед царем-мухомором поглиблює атмосферу казковості. Якщо у «дорослій» поезії образ туману несе переважно негативне смислове навантаження, то у поезії М. Вінграновського для дітей він підкреслює казково-загадковий настрій.

Патріотичними настроями сповнені поезії «Перша колискова», «Сама собою річка ця тече...», «Ластівко біля вікна...», «Величальна колискова» та інші. Патріотичні візії ліричного героя (чи персонажа) М. Вінграновського досить поліфонічні, одні і ті ж асоціації несподівано поєднуються із різноплановими образами, особливо коли об'єктом поетизації постає Дніпро. В ареалі Дніпра формується духовність малого героя М. Вінграновського. Для цього героя не так важливо, що, наприклад, його улюблена річка «маленька», «вузенька, як долоня», «без імені ще». Архіважливим є те, що вона – «Дніпра тихенька, синя доня». У «Першій колисковій» і «Величальній колисковій» вражають просторовий і часовий виміри побажання малому синові. Пісенна форма поезій – колискова – дала М. Вінграновському «додаткові резерви» для художнього узагальнення образу Дніпра у ліриці для дітей. Як пише Т. Салига, Дніпро у поезії М. Вінграновського – «це віднайдення себе у просторі, це точні координати... приналежності до землі, до краю, до народу...» [6, с. 13]. Лексема «Дніпро» постає ідейною опорою і в поезіях «Сама собою річка ця тече...» та «Ластівко біля вікна...». Названі поезії формують експресивну систему М. Вінграновського, осердя його творчості, «навколо якого розгортається увесь зміст душевного життя і до якого все так чи інакше знову й знову повертається, все невтримно тяжіє. Це – народ,

нація, Україна» [3, с. 16]. Важливо, що у цій системі слово «дитина» – назване чи не назване – займає вагоме місце. Найвиразніше артикульована його семантика у поезії «Перша коліскова»: «дитина золота», «тривога кароока», «гіллячка голуба». Змістове обмеження побажанням «спати» навіть при такій високій образності украї збіднювало б ідейний зміст поезії. Тому два останні рядки третьої строфи і два перші четвертої (останньої) формують кульмінаційний центр усєї «дитячої» ліричної системи М. Вінграновського, центр, який прояснює патріотичий настрій у ній:

Та як небо в нашому Дніпрі,
Так в тобі не спить хай Україна.
Хай вона не спить в тобі повік,
Бо вона – для тебе і для світу... [1, с. 189].

Світогляд та естетичні засади М. Вінграновського сформували новаторську, відмінну від приземлено-побутової «дитячої» поезії, ліричну систему, яка позначена багатою настроєвою гамою, інтуїтивним сприйняттям світу, інтелектуальною багатовимірністю. Очевидним у цій системі є розширення меж художньої образності. До традиційних котів, зайців, вовків долучаються авторські: «хмаринка», «джмелі», «мухомор», «грим». Поезії М. Вінграновського сприяють розширенню світосприйняття читача, задовольняючи його пізнавальні потреби. Їх пронизують найрізноманітніші оптимістичні настрої, які об'єднані наскрізним емоційним тоном або наднастроєм – радість буття.

Література

1. Вінграновський М. С. Вибрані твори / Микола Вінграновський ; [передм. І. Дзюби]. – К. : Дніпро, 1986. – 463 с.
2. Гегель Г. В. Ф. Эстетика : в 2 т. / Г. В. Ф. Гегель ; ред. кол. В. М. Камнев, Ю. В. Перов. – СПб. : Наука, 1999. – Т. 2 : Лекции по эстетике. – 1999. – 603 с. – («Слово о сущем»).
3. Дзюба І. Духовна міра таланту / Іван Дзюба // Микола Вінграновський. Вибрані твори / Микола Вінграновський. – К. : Дніпро, 1986. – С. 5–22.
4. Корман Б. О. Избранные труды. Теория литературы / Борис Осипович Корман. – Ижевск : Ин-т компьютер. исслед., 2006. – 552 с.
5. Салига Т. Ластівка біля вікна / Тарас Салига // Микола Вінграновський: Літературно-критичний нарис. – К. : Радянський письменник, 1989. – С. 117–130.
6. Салига Т. Поет – це слово. Це його життя... / Тарас Салига // Вінграновський М. С. Вибрані твори: У 3 т. / Микола Вінграновський. – Т. 1: Поезії. – Тернопіль: Богдан, 2004. – С. 5–54.
7. Сулима М. Світ, створений всерйоз. Твори Миколи Вінграновського для дітей / Микола Сулима // Література. Діти. Час. – 1984. – С. 81–88.
8. Франко І. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1976–1986. – Т. 31. – 1981. – С. 45–119.

Larysa Kutsa

**Joy of Life as the Main Emotional Tone of Mykola Vingranovsky
Poetry for Children**

Summary. In the article the basic emotional tone, which is a means of lyrical images of the subject of consciousness poetry M. Vingranovsky for children. The basic emotional tone is regarded as the equivalent of the poet's world. Analyzed palette sentiment, especially the joy of self-knowledge and knowledge of the world, fabulous and patriotic mood, the mood of wonder.

Keywords: Mykola Vingranovsky, lyrics, the main emotional tone, mood and outlook.

Лариса Куца

**Радость бытия как основной эмоциональный тон поэзии
Николая Винграновского для детей**

Аннотация. В статье исследуется основной эмоциональный тон, который является средством изображения сознания лирического субъекта в поэзии Н. Винграновского для детей. Основной эмоциональный тон рассматривается как эквивалент мировоззрения поэта. Анализируется палитра настроений, особенно радость самопознания и познания мира, сказочное и патриотическое настроение, настроение удивления.

Ключевые слова: Николай Винграновский, лирика, основной эмоциональный тон, настроение, мировоззрение.